

PATYČIOS TARP MOKINIŲ BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: SAMPRATA, DALYVIAI, PRIEŽASTYS IR PADARINIAI

Giedrius Girdvainis

Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas

Įvadas

„Mokinių Filipą C. į mirtį pastūmėjo patyčios žaidimų aikštelėje. Jis pasikorė dėl nuolatinė trijų klasės draugų grasinimų, stumdymo ir žeminimo. Galiausiai, kai keletą dienų prieš svarbų egzaminą buvo pavogti šešiolikmečio užrašai, jis nebeištvėrė. Bijodamas pasisakyti tėvams, Filipas pasirinko mirtį. Grįžęs iš mokyklos, jis pasikorė užsirišęs virvę ant miegamojo durų.“ (Olweus, 2008, p. 19).

Ši istorija liudija, kokie žiaurūs tam tikromis aplinkybėmis gali būti vaikai. Ir koks mokykloje gali būti pragariškas gyvenimas moksleiviui, tapusiam patyčių auka, – dažnai tėvai ir mokytojai nedaug žino apie tai, kas vyksta (Olweus, 2008).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 2 skirsnio 21 straipsnyje pripažįstama žmogaus teisė į asmens neliečiamybę: draudžiama žmogų žaloti, kankinti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis. Taip pat pabrėžiama viena svarbiausių vaiko teisių – teisė gyventi be prievartos ir pažeminimo. Deja, kaip rodo įvairios moksleivių apklausos, nemaža dalis vaikų mokyklose tampa patyčių aukomis (Zaborskis, Vareikienė, 2008).

Patyčios vertinamos kaip rimta, socialinė, didelę vaikų dalį apimanti problema. Pasaulio sveikatos organizacijos 2006 m. atlikto tarptautinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje apie 27 proc. 11–15 metų vaikų mokykloje patiria dažnas kitų moksleivių patyčias. Šis rodiklis, palyginti su kitomis valstybėmis, yra vienas aukščiausių (Zaborskis, Vareikienė, 2008; Currie, Roberts, Godeau et. al., 2008).

Patyčios vertinamos kaip rimta, socialinė, didelę vaikų dalį apimanti problema. Pasaulio sveikatos organizacijos 2006 m. atlikto tarptautinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje apie 27 proc. 11–15 metų vaikų mokykloje patiria dažnas kitų moksleivių patyčias. Šis rodiklis, palyginti su kitomis valstybėmis, yra vienas aukščiausių (Zaborskis, Vareikienė, 2008; Currie, Roberts, Godeau et. al., 2008).

Dažnai suaugusieji tiki, kad patyčios padeda vaikui išmokyti tinkamų socialinių įgūdžių, kad jos grūdina, padeda sutvirtėti, moko apsiginti, kad prasivardžiavimas, stumdymas, plaukų pešiojimas ir panašūs dalykai tėra tik nekalti, vaikiški, niekam nekenkiantys žaidimai, iš kurių laikui bėgant išaugama. Tačiau, kaip rodo įvairūs tyrimai, patyčių poveikis visada yra neigiamas, o padariniai visada traumuojantys (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006).

Šiandien patyčioms skiriama ypatinga svarba: gilnamasi į patyčių sampratą problematiką (Olweus, 1993, 2008; Smith, 1997; Mellor, 1990), į šio reiškinio atsiradimo priežastis (Targamadžė, Valeckienė, 2007; Pelegrini, Long, 2002; Ahmed, 2004), tiriamos patyčių aukų ir iniciatorių charakteristikos (Olweus, 1993; Smokowski, Kopasz, 2005; Rigby, 1997), nagrinėjamas šios elgsenos ryšys su depresyviais jausmais, polinkiu į savizudybę, tabako, alkoholio vartojimu (Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela ir kt., 1999; Zaborskis, Vareikienė, 2008). Ieškoma sąsajų tarp patyčių ir įvairių somatinių negalavimų (Zaborskis, Vareikienė, 2008).

Tyrimo tikslas – išanalizuoti patyčių tarp mokinių reiškinį bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo uždaviniai: aptarti patyčių mokykloje sampratą esmę, formas; iširti patyčių iniciatorių ir aukų charakteristikas; atskleisti patyčių tarp mokinių priežastis; išryškinti šio reiškinio sukeltus padarinius.

Tyrimo metodai: pedagoginės, psichologinės bei kitos mokslinės literatūros analizė.

Patyčių mokykloje samprata

Patyčios tarp moksleivių – tai sena, visame pasaulyje labai gerai žinoma problema (Olweus, 1993, 2008; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Povilaitis Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). 1897 m. pasirodė pirmasis akademinis pranešimas „Patyčios pedagoginėje seminarijoje“, analizuojantis šią problemą (Smith, 1997). Tačiau tik praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje patyčios mokyklose tapo sistemingo tyrinėjimo objektu. Pirmieji šio reiškinio tyrimai buvo atlikti Švedijos ir Norvegijos, kiek vėliau Suomijos mokyklose (Olweus, 1993, 2003, 2008).

Stimulą pradėti patyčių mokyklose tyrimus suteikė 1978 m. Bergeno universiteto (Norvegija) psichologijos profesoriaus D. Olweus parašyta knyga „Agresija mokykloje: priekabautojai ir atpirkimo ožiai“ (Targamadžė, Valeckienė, 2007; Smith, 1997).

Mokslinėje literatūroje susiduriama su įvairiomis patyčių reiškinio sampratomis. Anglų mokslininkas P. K. Smith (1997) patyčias apibrėžia kaip sistemingą piktnaudžiavimą galia, kaip atkaklius ir nuolat pasikartojančius veiksmus, kurie yra nukreipti į kitą asmenį, siekiant jį įskaudinti ir pažeminti. Anot A. Mellor (1990), patyčios – tai psichologinis ir fizinis smurtas, nukreiptas prieš asmenį, kuris savarankiškai nesugeba savęs apginti. W. M. Craig (1998) teigimu, patyčios – tai neigiamas fizinis ar žodinis veiksmas, kuris atliekamas tyčia, siekiant įskaudinti, pažeminti kitą asmenį. D. Farington (1993) nuomone, patyčios – ypač žiauri agresyvaus elgesio rūšis, kuri išsiskiria nuolat pasikartojančiais veiksmais prieš silpnesnę auką. Ir visgi dažniausiai mokslinėje literatūroje remiamasi norvegų patyčių reiškinio tyrinėtojo D. Olweus (1993, 2008) devintojo dešimtmečio viduryje sukurtu patyčių apibrėžimu, kuriame šis reiškinys įvardijamas kaip sąmoningas, neišprovokuotas ir nuolat pasikartojantis vieno asmens ar visos jų grupės fizinis arba žodinis kito asmens užgauliojimas, siekiant jį įskaudinti ir pažeminti.

Patyčioms būdingi trys pagrindiniai elementai: patyčios – tai daug kartų atliekamas ir nuolat besitęsiantis veiksmas; tarp skriaudėjo ir jo aukos egzistuoja faktinis jėgos ir galios disbalansas; toks elgsenų žaloja, nes jo pagrindinis tikslas – sukelti emocinį ar fizinį skausmą kitam asmeniui (Olweus, 1993, 2008).

Įvairios patyčių reiškimosi formos skirstomos į dvi grupes: *tiesiogines* ir *netiesiogines patyčias*. *Tiesioginių patyčių* atvejais išpuoliai būna atviri – stumdymas,

spardymas, prasivardžiavimas, grasinimas ir pan. *Netiesioginių patyčių* atveju agresija yra užmaskuota ir šiek tiek subtilesnė. Netiesioginės patyčios dažniausiai įgauna socialinio atstūmimo formą – atstūmimas nuo grupės, ignoravimas ar nebendravimas, apkalbinėjimas ir pan. (Olweus, 1993, 2008; Olweus, Limber, 2008; Smith, 1997; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Kaip atskiros patyčių išraiškos formos dar yra išskiriamos *verbalinės ir rašytinės patyčios*, kai tyčiojamasi žodžiu ir raštu: prasivardžiavimas, negatyvūs komentarai, gąsdinimas, pašaipios replikos ir pan.; *fizinės patyčios*, kai tyčiojamasi fiziniais veiksmais: mušimu, kandžiojimusi, smaugimu, plaukų pešiojimu, stumdymu ir pan. (Mellor, 1990; Craig, 1998; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007); *sudėtinės patyčios* pasireiškia ir žodiniiais, ir fiziniais veiksmais: reketu, vertimu daryti tai, ko vaikas nenori, ir pan.; *elektroninės patyčios* – gąsdinamieji skambučiai telefonu, išmetimas iš įvairių pokalbių svetainių, pornografinės medžiagos apie skriaudžiamą asmenį demonstravimas ir pan. (Bauman, Del Rio, 2006, cit. pgl. Valeckienė, 2007); *seksualinės patyčios* pasireiškia įžeidžiančiomis seksualinėmis užuominomis, žvilgsniais, įvairiais nešvankiais pasiūlymais, nepageidaujamais prisilietimais ir pan. (Valeckienė, 2007; Targamadžė, Valeckienė, 2007; Xin Ma, Stewin, Mah, 2001); *rasistinės patyčios*, kurioms būdingi rasistiniai elementai: asmens rasę žeminančių anekdotų pasakojimas, rasistiniai juokeliai, asmens rasę įžeidžiančių ženklų demonstravimas ir pan. (Whitted, Dupper, 2005; Valeckienė, 2007).

Mokiniai, turintys specialiųjų ugdymo(si) poreikių ar negalią, dažniau patiria patyčių. Kokia patyčių forma bus naudojama, priklauso nuo patyčių aukos negalios ar jos patiriamų sunkumų (Bauman, Del Rio, 2006, cit. pgl. Valeckienė, 2007).

Patyčių situacijų dalyvių charakteristikos

Aukos

Mokslinėje literatūroje išskiriamos dvi aukų grupės: *nuolankios aukos* ir *provokuojančios aukos* (Olweus, 2003; Robichaud, 2007).

- *Nuolankios aukos*. Tokiomis aukomis vadinami tie vaikai, kurie kenčia nuo patyčių, tačiau neatsako skriaudėjams tuo pačiu ir patyčių neprovokuoja (Olweus, Limber, 2008). Šios grupės vaikai yra atsargūs, drovūs, jautrūs, ramūs, tylūs, nesavarankiški, nelaimingi, užsisiklėję savyje. Dažnai jaučia baimę, nesaugumą, būna nerimastingi, dažniau nei jų bendraamžiai būna prisilėgti, linkę sirgti depresija (Olweus, Limber, 2008; Olweus, 1993, 2008; Robichaud 2007; Rigby, 1997). Nuolankių aukų grupei priskiriami vaikai susiduria su sunkumais įsitvirtindami bendraamžių grupėje, turi kalbos arba judėjimo koordinacijos sutrikimų, pasižymi žema saviverte – jaučiasi niekam tikę, kvaili, neįdomūs, nieko nesugebantys ir nemokantys, dažnai laiko save nevykėliais. Svarbu pažymėti, kad patyčių aukos, stokodamos savigarbos, paprastai nenori suaugusiesiems pranešti apie patiriamą skriaudą. Ir tai yra signalas skriaudėjams, kurie savo auką žemina pakartotinai (Smokowski, Kopasz, 2005).

Skriaudžiamieji paprastai klasėje, mokykloje neturi nė vieno draugo, todėl melčiau renkasi suaugusiųjų nei

bendraamžių draugiją. Taip pat šie vaikai nepalankiai žiūri į smurtą ir jėgos priemonių naudojimą (Olweus, 2008; Olweus, Limber, 2008). Jei jie berniukai, dažnai būna fiziškai silpnesni negu kiti to paties amžiaus berniukai (Olweus, 1993, 2008).

- *Provokuojančios aukos*. Šiai aukų grupei priskiriami vaikai, kaip ir mokiniai, kurie priskiriami nuolankių aukų kategorijai, pasižymi dideliu jautrumu, ramumu, nesavarankiškumu, neigiamu savęs vertinimu, dažnai yra nelaimingi ir nesaugūs, bet kartu jie yra ir impulsyvūs, agresyvūs, šiurkštūs, grubūs ir irzlūs. Tokie vaikai yra apibūdinami kaip ypač aktyvūs, nes kuria įtampos ir sumaišties kupiną aplinką. Šiai patyčių aukų grupei priskiriami vaikai turi polinkį dominuoti, dažnai linkę skriausti silpnesnius mokinius. Jie taip pat kaip ir nuolankios aukos už savo persekiotojus yra fiziškai silpnesni (Olweus, Limber, 2008; Olweus, 1993, 2008; Robichaud, 2007).

Skriaudėjai

Skriaudėjai yra agresyvūs, pasižymi impulsyvumu, turi stiprų valdžios ir viešpatavimo poreikį, labai mėgsta kontroliuoti ir valdyti kitus žmones (Olweus, 2008). Jie jaučia didelį pasitenkinimą kankindami, žemindami ir žalodami kitus vaikus. Dažnai skriaudėjai tokį žiaurų savo elgesį pateisina ir gina teikdami, kad taip elgtis juos išprovokavo pačios aukos (Rigby, 1997).

Iš kitų besityčiojantys vaikai pasižymi nesocialiu elgesiu, pasireiškiančiu stumdymosi, smūgių, įkandimų, daiktų atiminėjimo bei laužymo, grasinimų, apkalbų ir kitokiu pavidalu (Robichaud, 2007). Kitus skriaudžiantys vaikai agresyvūs ne tik savo bendraamžių bei ir suaugusiųjų – tėvų ir mokytojų – atžvilgiu (Olweus, 2008). Skriaudėjai dažnai gana teigiamai vertina save. Tokie berniukai paprastai būna fiziškai stipresni už kitus berniukus, ypač skriaudžiamuosius (Olweus, 2008; Robichaud, 2007). Įvairūs tyrimai parodė, kad iš kitų besityčiojantys moksleiviai gali būti vidutiniškai arba šiek tiek mažiau nei vidutiniškai populiarūs tarp bendraamžių. Juos dažniausiai supa maža dviejų ar trijų draugų grupelė, kuri juos remia ir prisideda prie patyčių organizavimo (Olweus, 1973, cit. pgl. Olweus, 2008).

Patyčių iniciatoriai kur kas dažniau nei jų bendraamžiai įsitraukia į nusikalstamą veiklą bei psichoaktyvių medžiagų vartojimą, yra linkę nesilaikyti nustatytų elgesio taisyklių (Olweus, Limber, 2008). Mokslininkai pažymi, kad skriaudėjai labai dažnai susiduria su tokiais problemomis kaip rūkymas ar alkoholio vartojimas (Smokowski, Kopasz, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008). Be to, iš kitų besityčiojantys vaikai stokoja problemų sprendimo įgūdžių, o jų mokymosi rezultatai yra prastesni nei tų vaikų, kurie iš savo bendraamžių nesityčioja (Smokowski, Kopasz, 2005).

Stebėtojai

Įvairūs atlikti tyrimai rodo, kad mokiniai neigiamai žiūri į patyčias mokykloje ir nenori į šį reiškinį įsitraukti. Patyčias stebintys vaikai prisipažįsta, kad patyčias stebėti yra labai nemalonu, ir mano, kad patyčių aukoms reikėtų padėti, tačiau, kaip pažymima, labai retai imasi kažkokių realių veiksmų, kad bloga situacija, į kurią

pateko patyčių auka, būtų pakeista geresne (Heinrich, 2003; Craig, Pepler, Blais, 2007).

R. Heinrich (2003) bei M. G. R. Robichaud (2007) teigimu, nors vaikai, stebintys patyčių situaciją, ir užjaučia auką, jie tyli, nesiima jokių priemonių, nes bijo, kad padėdami patyčias patiriančiam vaikui patys gali tapti patyčių aukomis. F. About ir L. Miller (2007), atlikę patyčias stebintųjų mokinių apklausą, nustatė, kad šiek tiek daugiau nei pusei joje dalyvavusių mokinių baimė patiems tapti patyčių objektu buvo ta pagrindinė priežastis, dėl kurios jie negalėjo padėti patyčių aukai. Tarp kitų priežasčių taip pat yra įvardijamos ir tokios priežastys kaip susilaukti grasinimai iš besityčiojančių mokinių ir nežinojimas, kaip skriaudžiamam vaikui padėti. R. Forero ir kt. (1999) bei T. Feinberg (2003) pažymi, kad daug vaikų patyčių aukai nepadedą, nes mano, kad tai yra ne jų reikalas arba kad patyčios nėra labai blogas reiškinys.

Vaikai apie stebėtą patyčių situaciją bijo pranešti kitiems, nes nenori ant savęs užsitraukti „plepio“ ar „skundiko“ etiketės. Patyčių situacijas stebintys vaikai dažnai jaučiasi nesaugūs ir bejėgiai, kad imtųsi kažkokių veiksmų prieš patyčias. O kartais, bijodami tarp savo bendraamžių prarasti savo socialinį statusą, pasiduoda jų spaudimui ir patys įsitraukia į patyčias, pradeda kabinėtis, tyčiotis iš kitų vaikų (Heinrich, 2003).

Anot R. Povilaičio ir kt. (2007), stebėtojai patyčių situaciją aukai padaro skaudesnę, nes jie mato jos pažeminimą. Anot autorių, skriaudėjui šie stebėtojai yra be galo svarbūs, nes prieš juos demonstruodamas savo jėgą jis geriau ir tvirtiau įtvirtina savo jėgos statusą tarp savo bendraamžių.

Svarbu pažymėti, kad šie išvardyti patyčių situacijoje esančių vaikų prisiimti vaidmenys nėra fiksuoti ir jie gan dažnai gali keistis, pavyzdžiui, vienoje situacijoje vaikas gali būti skriaudėju, o jau kitoje – šalininku ar net auka. Auka taip pat gali tapti skriaudėju, stebėtoju ir pan. (Povilaitis ir kt., 2007).

Patyčių priežastys ir vaikų agresyvumą lemiantys veiksniai

Patyčias mokykloje lemia individualūs veiksniai. Tam tikri asmenybiniai skirtumai sudaro palankias sąlygas tapti patyčių auka (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Pažymima, kad patyčių aukomis gan dažnai tampa vaikai, turintys negalią ar kitokių fiziologinių sutrikimų (pvz.: regėjimo, klausos, sutrikimų, kaukolės ar veido anomalijų, cerebrinį paralyžių ir pan.), priklausantys įvairioms neformalioms grupėms (pvz.: gotams, skinams, metalistams ir pan.), išsiskiriantys savo išvaizda (pvz.: yra storas, aukštas, žemas, nešioja akinius ir pan.) ar aprangos stiliumi. Taip pat tyčiojamasi dėl vaiko rasės, tautybės, socialinio statuso, išpažįstamos religijos, higienos įpročių. Dažna patyčių priežastis – vaiko šeimos narių (brolių, seserų ar tėvų) fizinė ar psichinė negalia, žalingi įpročiai (alkoholio, narkotikų vartojimas, rūkymas). Tačiau, kaip pažymi V. Targamadžė ir D. Valeckienė (2007), patyčių atsiradimo priežastis netikslinga traktuoti vien tik individualiu lygmeniu, nes patyčių patiria tiek išsiskiriantys iš bendraamžių, tiek ir išskirtinių bruožų neturintys vaikai. Kartais pakanka tam tikroje vietoje būti ne tokiam kaip visi, kad susilauktum kitų vaikų patyčių. Įrodymu gali būti tai, kad

nuo bendraamžių patyčių mokykloje kenčia protingi, savo sveikata nesiskundžiantys ar savo išvaizda neišsiskiriantys vaikai (Robichaud, 2007).

Patyčių atsiradimui didelės įtakos turi ir įvairūs aplinkos veiksniai. D. Pelegrini ir J. Long (2002) patyčių atsiradimą sieja su mokinių tarpusavio konkuravimo ir dominavimo teorija. Paauglystės pradžioje vyksta staigūs asmenybės, socialinio gyvenimo pokyčiai, kurie siejami su kūno didėjimu, lytiniu brendimu, susidomėjimu heteroseksualiais santykiais. Šiame amžiaus tarpsnyje labai svarbu tarp savo bendraamžių įgyti tam tikrą statusą ir siekiant šio tikslo yra naudojama agresija, pasireiškianti įvairiomis patyčių formomis. Stipresni ir didesni berniukai ima labiau dominuoti negu jų mažesni ir silpnesni bendraamžiai.

Anot V. Targamadžės ir D. Valeckienės (2007), patyčių atsiradimą galima paaiškinti ir kaip socialinių įgūdžių trūkumą, nes mokiniai, siekdami į save atkreipti kitų dėmesį, atsiskleisti ar įsitvirtinti savo bendraamžių grupėje, susiduria su gan dideliais sunkumais. Socialinių įgūdžių stoka, kaip ir agresyvaus elgesio formavimasis, dažniausiai aiškinamas vaikui artimiausios aplinkos įtaka.

D. Olweus (2008) nuomone, kalbant apie patyčias sukeliančias priežastis, svarbūs ir reikšmingi keturi veiksniai: tėvų, o ypač motinos, emocinė nuostata vaiko atžvilgiu pirmaisiais gyvenimo metais: neigiama emocinė nuostata, kai trūksta šilumos, bendravimo, padidina agresyvaus elgesio kitų atžvilgiu riziką; vaiko agresyvaus elgesio toleravimas šeimoje: jeigu globėjai vaikui leidžia elgtis agresyviai, yra atlaidūs ir nenustato aiškių tokio neleistino elgesio su bendraamžiais, broliais, seserimis ar suaugusiaisiais ribų, vaiko agresyvus elgesys stiprėja; tėvų auklėjimo metodai: fizinės bausmės, aršūs emociniai išpuoliai didina vaikų agresyvumą kitų atžvilgiu; vaiko temperamentas: vaikas, kurio temperamentas ūmus ir kuris yra labai aktyvus, bus labiau linkęs į agresiją nei tas, kurio temperamentas ramesnis, niekuo neišsiskiriantis.

E. Ahmed (2004) išskiria šiuos agresijos ir patyčių atsiradimą lemiančius veiksniai: tėvų auklėjimo stilius: tėvų autoritarinis auklėjimo stilius, pasireiškiantis šiurkščiu elgesiu, suteikia didelį stimulą vaikų agresyviai elgesiui formuotis; bendraamžių įtaka: bendraamžių atstūmimas ir iš to išplaukiantis vienišumo jausmas, bendravimo sunkumai su klasės draugais ar kitais mokiniais skatina vaikų agresyvumą; mokyklos aplinka: priklausymo jausmo mokyklai nebuvimas, neigiamas mokyklos klimato suvokimas, nesaugumo jausmas, mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai, didina vaikų agresyvaus elgesio prieš silpnesnį asmenį demonstravimą.

Pasak D. Thompson, T. Arora, S. Sharp, reikšmingi agresyvaus elgesio formavimosi veiksniai yra tokie: vaiko agresyvaus elgesio toleravimas, tėvų auklėjimo stilius, vaiko elgesio modelių formavimosi ypatumai, smurto, agresijos demonstravimas žiniasklaidoje (Thompson ir kt., 2002, cit. pgl. Targamadžė, Valeckienė, 2007).

Patyčių padariniai

Įvairiose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad mokykloje patiriamos patyčios palieka neigiamų pėdsakų asmenybės raidoje, pažeidžia fizinę ir psichinę sveikatą (Zaborskis,

Vareikienė, 2008). Patyčių patiriantys vaikai, lyginant su kitais bendraamžiais, dažniau išgyvena liūdesį, kaltę, vienišumą, nesaugumą, nerimą, bejėgiškumą, depresyvių jausmų (Heinrich, 2003; Robichaud, 2007; Crothers, Kolbert, 2008; Smith, 1997). Be to, patyčių aukos pasižymi savigarbos stoka, yra mažiau patenkinti savo padėtimi (Robichaud, 2007).

Patyčių reiškinių tyrinėjantys mokslininkai įrodė, kad patyčios sukelia įvairių psichosomatinių negalavimų: galvos, pilvo ar skrandžio skausmų, pykinimą, virškinimo, miego sutrikimų ir pan. Dėl nuolat mokykloje patiriamo streso vaikai suserga įvairiomis infekcinėmis ligomis (Rantanen ir kt., 1999; Smokowski, Kopasz, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008; Crothers, Kolbert, 2008). Nuo kitų užgauliojimo kenčiantys vaikai išgyvena mokyklos fobiją, stokoja mokymosi motyvacijos, krenta jų mokymosi rezultatai (Smith, 1997; Valeckienė, 2007).

Patyčių aukoms išskyla bendravimo sunkumų: sunkiai sekasi užmegzti ir palaikyti santykius su bendraamžiais, prisitaikyti prie jų ar jaustis grupėje bei pasitikėti priešinga lytimi (Targamadžė, Valeckienė, 2007). Palyginti su patyčių nepatiriančiais vaikais, patyčių aukoms kur kas dažniau kyla minčių apie savižudybę (Rantanen ir kt., 1999; Zaborskis, Vareikienė, 2008).

Tyčiojimas paveikia ir tų, kurie tyčiojasi iš kitų, elgesį. Patyčių iniciatoriai dažnai susiduria su bendraamžių atstūmimu, turi didelių mokymosi sunkumų. Tyčiojimas padidina suicidalinių minčių bei didesnę depresijos išgyvenimo tikimybę (Rantanen ir kt., 1999; Zaborskis, Vareikienė, 2008; Robichaud, 2007). Nustatytas patyčių ryšys tarp tabako ir alkoholio, smurto vartojimo, kriminalinio elgesio (Targamadžė, Valeckienė, 2007; Valeckienė, 2007; Zaborskis, Vareikienė, 2008). Be to, tyčiojimas iš kitų perauga į nesocialų elgesį pilnametystėje (Smokowski, Kopasz, 2005; Heinrich, 2003).

Išvados

1. Patyčios – viena iš labiausiai paplitusių vaikų agresyvaus elgesio formų. Patyčios suprantamos kaip sąmoningas, sistemingas, neišprovokuotas ir nuolat pasikartojantis vieno asmens ar asmenų grupės elgesys, nukreiptas prieš silpnesnį, apsiginti nesugebantį asmenį, siekiant jį įskaudinti ir pažeminti. Mokykloje patyčios reiškiasi pačiomis įvairiausiomis formomis. Išskiriamos tiesioginės, netiesioginės, verbalinės ir rašytinės, fizinės, sudėtinės, elektroninės, seksualinės bei rasistinės patyčios.
2. Išskiriamos dvi patyčių aukų grupės: *nuolankios* ir *provokuojančios aukos*. Nuolankių aukų grupei priskiriami vaikai dažnai jaučia baime, vienišumą, bejėgiškumą, yra jautrūs, atsargūs, ramūs, tylūs, nesavarankiški, užsisiklėję savyje, turintys bendravimo sunkumų, pasižymintys žema saviverte. Provokuojančių aukų grupei priskiriami vaikai taip pat kaip ir nuolankios aukos yra jautrūs, ramūs, nelaimingi, neišiamai save vertinantys, bet kartu šie vaikai yra ir impulsyvūs, agresyvūs, šiurkštūs, grubūs. Šios patyčių aukų grupės vaikai linkę skriausti kitus mokinius. Patyčių iniciatoriai pasižymi agresyvumu, impulsyvumu, dideliu noru valdyti ir kontroliuoti kitus žmones. Skriaudėjai

agresyviai elgiasi ne tik su savo bendraamžiais, bet ir su suaugusiais. Tokie vaikai teigiamai save vertina, tačiau nėra itin populiarūs savo bendraamžių grupėse. Dažnai įsitraukia į nusikalstamą veiklą, turi polinkį į žalingus įpročius. Jei skriaudėjas yra berniukas, jis yra fiziškai stipresnis už kitus berniukus, ypač aukas.

3. Patyčių atsiradimą lemia individualūs ir aplinkos veiksniai. Patyčios kyla dėl tam tikrų vaiko asmenybinių skirtumų: negalios, išskirtinės išvaizdos, rasės, religinių įsitikinimų, tautybės. Dažnai iš vaikų tyčiojamas dėl jų šeimos narių fizinės ar psichinės negalios ar polinkio į žalingus įpročius. Patyčių atsiradimas siejamas su socialinių įgūdžių trūkumu, su siekiu dominuoti, konkuruoti, įgyti tam tikrą statusą bendraamžių grupėje. Vaikų patyčias ir agresyvumą taip pat lemia tėvų auklėjimo metodai, jų reakcija į žeminantį elgesį, teigiamų jausmų stoka, šeimoje patiriamas smurtas bei paties vaiko temperamentas. Reikšmingos patyčių ir agresijos atsiradimo priežastys: bendraamžių atstūmimas ir izoliacija, mokykloje patiriamas nesaugumo ir vienišumo jausmas, mokytojų tyčiojimas.
4. Dėl mokykloje patiriamų patyčių kyla įvairių psichosomatinių negalavimų, susergama įvairiomis infekcinėmis ligomis. Nuo patyčių kenčiantys vaikai linkę į savęs nuvertinimą, jie dažnai jaučia liūdesį, kaltę, vienišumą, bejėgiškumą, nesaugumą, nerimą, turi bendravimo sunkumų. Patiriama skriauda lemia mokymosi motyvacijos sumažėjimą bei depresijos ir savižudybės rizikos padidėjimą. Iš kitų besityčiojantys vaikai susiduria su bendraamžių atstūmimu, mokymosi sunkumais, išgyvena depresyvių jausmų yra dideliame savižudybės pavojuje. Skriaudėjai linkę į žalingus įpročius, dažnai įsitraukia į nusikalstamą, kriminalinę veiklą.

Literatūra

1. Aanhmed E., 2004, Bullying and Victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*. T. 7. Nr. 1. P. 35–54.
2. Aboud F., Miller L., 2007, Promoting peer intervention in name – calling. *South African Journal of Psychology*. T. 37. Nr. 4. P. 803–819.
3. Craig W., 1998, The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety, And Aggression In Elementary School Children. *Person individ*. T. 24. Nr. 1. P. 123–130.
4. Craig W., Pepler D., Blais J., 2007, Responding to Bullying: What Works? *School Psychology International*. T. 28. Nr. 4. P. 1–14.
5. Crothers L. M., Kolbert J. B., 2008, Tackling a Problematic behavior Management Issue: Teachers' Intervention in Childhood Bullying Problems. *Intervention In School And Clinic*. T. 43. Nr. 3. P. 132–139.
6. Currie, Roberts, Godeau et al. editors, 2008, Bullying others. *Health Behaviour In School-Aged Children International Report From The 2005/2006 Survey*.
7. Fingleton D., 1993, Understanding and preventing Bullying. *Crime and Justice: A Review of Research*, 17. Chicago: University of Chicago Press.
8. Feinberg T., 2003, Bullying Prevention and Intervention, *Principal leadership*. Nr. 9. P. 10–14.
9. Forero R., McLellan L., Rissel C., Bauman A., 1999, Bullying behaviour and psychosocial health among school

- students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *BJM*. T. 319.
10. Heinrichs R., 2003, A Whole – School Approach to Bullying: Special Considerations for Children with Exceptionalities. *Intervention in School and Clinic*. T. 38. Nr. 4. P. 195–204.
  11. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. Nr. 33-1014. (1992-11-30).
  12. Mellor A., 1990, Bullying in Scottish secondary Schools. *SCRE Spotlights* 23.
  13. Ollweus D., 2008, Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. P. 19–30.
  14. Olweus D., 1993, *Bullying at School - What We Know and what We Can Do*. Oxford and Cambridge: Blackwell Publishing.
  15. Olweus D., 2003, A Profile of Bullying at School. *Educational Leadership*. T. 60. P. 12–17.
  16. Olweus D., 2008, *Patyčios mokykloje: ką žinome ir ką galime padaryti*. Vilnius: Alma littera.
  17. Olweus D., Limber S. P., 2008, *Patyčių prevencijos programos vadovas mokyklos darbuotojams*.
  18. Pellegrini D., Long J., 2002, A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*. Nr. 20. P. 259–280.
  19. Piskin M., 2002, School bullying: Definition, types, related factors, and strategies to prevent bullying problems. *Educational Sciences: Theory & Practice*. Nr. 2. P. 555–562.
  20. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., 2008, *Mokykla gali įveikti patyčias*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
  21. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., Kurienė A. ir kt., 2007, *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: Multiplex.
  22. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., 2006, *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: Multiplex.
  23. Pūras D., Petkevičius R., Žemaitienė N. ir kt., 2006, Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005*. P. 55–61.
  24. Rantanen P., Kaltiala-Heino R., Rimpela M. et al., 1999, Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *BMJ*. T. 319. P. 348–351.
  25. Rigby K., 1997, Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children. *Ir J Psychol*. 18. P. 202–220.
  26. Robichaud M. G. R., 2007, *Vaikas kenčia pažemintum mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
  27. Smith P. K., 1997, Bullying in Life – Span Perspective: What Can Studies of School Bullying and Workplace Bullying Learn from Each Other? *Journal of Community & Applied Social Psychology*. T. 7. P. 249–255.
  28. Smokowski P. R., Kopasz K. H., 2005, Bullying in School: An Overview of Types, Effects, family Characteristics, and Intervention Strategies. *Children & Schools*. T. 27. Nr. 2. P. 101–110.
  29. Targamadžė V., Valeckienė D., 2007, Patyčių bendrojo lavinimo mokyklose samprata: priešasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Pedagogica Vilnensia*. Nr. 19. P. 159–171.
  30. Valeckienė D., 2007, Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokykloje analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*. Nr. 4. P. 53–52.
  31. Whitted K. S., Dupper D. R., 2005, Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children & Schools*. T. 27. Nr. 3. P. 167–175.
  32. Xin Ma, Stewin L. L., Mah D. L., 2001, Bullying in school: nature, effects and remedies, *Research Papers in Education*. Nr. 16 (3). P. 247–270.
  33. Zaborskis A., Vareikienė I., 2008, Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvenimu. *Medicina*. Nr. 44 (3). P. 232–239.

BULLYING AMONG PUPILS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS: CONCEPTION, PARTICIPANTS, CAUSES AND CONSEQUENCES

Giedrius Girdvainis

Summary

The article discusses the concept of bullying at school and its forms of expression, gives bully initiator's and victim's characteristics, reveals the causes of such behaviour as well as its induced effects. The aim of the study is to analyze the phenomenon of bullying among pupils in mainstream schools. Bullying at school arises due to various reasons. It may be related to the child's personal differences, his/her family members' physical or mental incapacity (or family members' predisposition to addiction). The emergence of bullying is also associated with lack of social skills, parenting techniques, lack of positive feelings, violence in the family or the child's own temperament. Quite important causes of bullying and aggression are peer rejection, insecurity or loneliness experienced at school, bullying by teachers. Due to continuously experienced bullying children suffer psychosomatic ailments, get infectious diseases, feel sadness, guilt, loneliness, helplessness and insecurity. Bullying experience leads to reduction of self-esteem, learning motivation loss, while depression and suicide risks increase. Offenders experience peer rejection, have learning difficulties and depressive feelings. Both bullies and victims have suicidal thoughts; their tendency to bad habits grows.

Keywords: bullying, victim, offender, bully, bullying observer.

PATYČIOS TARP MOKINIŲ BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: SAMPRATA, DALYVIAI, PRIEŽASTYS IR PADARINIAI

Giedrius Girdvainis

Santrauka

Straipsnyje aptariama patyčių mokykloje samprata, reiškimosi formos, pateikiamos patyčių iniciatorių ir aukų charakteristikos, atskleidžiamos šios elgsenos atsiradimo priežastys, sukeliama padariniai.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti patyčių tarp mokinių reiškinių bendrojo lavinimo mokykloje.

Patyčios mokykloje kyla dėl įvairiausių priežasčių. Tyčiojamasi dėl vaiko asmenybinių skirtumų, dėl jo šeimos narių fizinės ar psichinės negalios (ar dėl šeimos narių polinkio į žalingus įpročius). Patyčių atsiradimas taip pat siejamas su socialinių įgūdžių trūkumu, auklėjimo metodais, teigiamų jausmų stoka, šeimoje patiriamu smurtu ar paties vaiko temperamentu. Gan svarbios patyčių ir agresijos atsiradimo priežastys – bendraamžių atstūmimas, mokykloje patiriamas nesaugumo ar vienišumo jausmas, mokytojų tyčiojimas.

Dėl nuolat išgyvenamų patyčių vaikai patiria psichosomatinių negalavimų, susergera infekcinėmis ligomis, jaučia liūdesį, kaltę, vienišumą, bejėgiškumą, nesaugumą. Patyčių patyrimas lemia savigarbos, mokymosi motyvacijos sumažėjimą, depresijos bei savižudybės rizikos padidėjimą. Skriaudėjai patiria bendraamžių atstūmimą, susiduria su mokymosi sunkumais, išgyvena depresyvių jausmų. Patyčių iniciatoriams kaip ir aukoms kyla suicidinių minčių, padidėja jų polinkis į žalingus įpročius.

Prasminiai žodžiai: patyčios, auka, skriaudėjas, patyčių iniciatorius, patyčių stebėtojas.

Įteikta 2012-12-04